

De stoom en de droogmaking van de Haarlemmermeer: twee prijsvragen

De negentiende eeuw kende vele (semi-)geleerde genootschappen die alle op hun wijze uitnodigden en bijdroegen tot beoefening van wetenschap en literatuur. Eén middel daartoe was het geregeld ter beantwoording opgeven van z.g. 'prijsstof'. De onderwerpen werden in de dagbladen vermeld en ook aan de leden der andere genootschappen en academies meegedeeld. Om ons tot de letterkunde te bepalen, bekende dichtwerken als Tollens' 'Overwintering der Hollanders op Nova Zembla' of Bogaers' 'Togt van Heemskerk naar Gibraltar' vonden door dit soort prijsvragen hun ontstaan. Maar ook kwamen vele antwoorden binnen die geen bekendheid verwierven. Doorgaans is hun vergetelheid terecht. Toch vraag ik hier aandacht voor enige van die vergeten gedichten omdat hun onderwerpen, de stoom en de droogmaking van de Haarlemmermeer, aansluiten bij de recente belangstelling voor wat de negentiende eeuw op het gebied van bedrijf en techniek presteerde. De Hollandsche Maatschappij voor Fraaie Kunsten en Wetenschappen (1), die deze onderwerpen ter poëtische behandeling opgaf, schreef sinds haar oprichting in 1800 jaarlijks prijsvragen uit voor de genres beschrijvend gedicht, toneelspel, roman en historische verhandeling. De landelijke afdelingen kozen daartoe de onderwerpen uit die op de jaarlijkse algemene vergaderingen in stemming werden gebracht.

Het gebruik van de stoom kwam als onderwerp voor een prijsgedicht op 24 september 1836 voor het eerst in de algemene vergadering ter tafel; doch het werd weggestemd. Twee jaar later, op 22 september 1838, werd het opnieuw ingediende voorstel op dezelfde wijze afgevoerd. Pas in de algemene vergadering van 19 september 1840 vond het bijval. Een onderwerp dat driemaal in successie - de tussenliggende jaren waren voor andere literaire genres gereserveerd - werd voorgesteld (2): hoe actueel was dat? Hoe was het in Nederland rond 1840 gesteld met het gebruik dat er van de stoom werd gemaakt? (3) Reeds in 1757 was er sprake van geweest, doch niet meer dan dat,

om stoomkracht toe te passen bij zwaar en langdurig werk. Het betrof hier de waterpeilbeheersing van de Zuidplaspolder. In 1787 werd daadwerkelijk met stoombemaling een polder (Blijdorp) drooggemaakt. Dit vond toen evenwel nauwelijks navolging wegens problemen van waterbouwkundige aard. Ook de eerste industriële toepassingen van de stoom dateren uit de achttiende eeuw, doch namen vooral in de jaren '30 van de negentiende eeuw een hoge vlucht. Met name in de twentse textielindustrie was het stoomgebruik in die jaren al vrij intensief. Een andere toepassing had de stoomvaart ten gevolge. Zo bestelde het Ministerie van Binnenlandse Zaken in 1821 een raderveerboot voor de Moerdijk. Fabrieken begonnen spoedig in de verhoogde vraag naar stoommachines te voorzien. In 1830 leverde de fabriek van Paul van Vlissingen en Dudok van Heel reeds standaardmachines in negen grootten van 4 tot 40 PK in drie verschillende uitvoeringen. Toezicht op de veiligheid van deze werktuigen werd toevertrouwd aan de in 1825 ingestelde Dienst van het Stoomwezen. Kortom, stoom alom in de jaren '30, behalve bij enkele ouderwetse fabrikanten die, als Pieter Stastok Sr., een onverzettelijke afkeer van de stoommachine hadden en hun bedrijf liever opdoekten dan dat zij op moderner methoden overschakelden.

De stoomtoepassing, met name voor industriële doeleinden, bevond zich dus in 1836 dermate in een versnellingsproces dat het als onderwerp voor een prijsgedicht volstrekt niet vreemd is. Toch werd het tweemaal weggestemd. Waarom het in 1840 wel lukte laat zich makkelijk raden. Toepassing van stoom om een "fellen salamander" langs zijn "tweelingslijn" voort te jagen, zoals Da Costa zich uitdrukte, vond in ons land voor het eerst plaats op 20 september 1839 tussen Amsterdam en Haarlem. Een dergelijk gebruik van de stoom was wel iets spectaculairder dan stationnaire of zelfs maritieme toepassingen. Ook in het literaire heeft de stoomtrein meer weerklank gevonden. Voorbeelden zijn Da Costa's fragment over de stoomtrein in 'Vijf en twintig jaren. Een lied in 1840' (4), Beets' gedicht 'Stoomen' uit 1838 (5) en Van Beers' 'De stoomwagen' uit 1859 (6). Gedichten op de stoom tout-court zijn mij buiten Starings 'Het stoomtuig' van 1827 (7) niet bekend. Dit laatste gedicht bevat in zijn 28 regels eigenlijk reeds alle elementen die de beoordelingscommissie van de Hollandsche Maatschappij in de prijsbeantwoordingen wenste te zien: toepassing van de stoom in industrie, water- en mijnbouw, in scheeps- en railvervoer.

Op de algemene vergadering van 16 september 1842 kon aan de leden der Hollandsche Maatschappij de ontvangst van niet meer dan één inzending worden gemeld (8). Voor een idee van de poëtische merites ervan zal ik uit de

300 verzen niet veel hoeven te citeren. De volgende vergelijking tussen stoom en bloed, tussen leidingen en aderen, komt ons wel heel gezocht voor. Toch kwam jaren later Jan van Beers - uiteraard geheel onafhankelijk - op dezelfde inval.

Ja, 't werktuig, van den stoom gedreven,
Is voor den geest een treffend beeld
Van 't menschlijk ligchaam, dat zich leven
Voelt onophoud'lijk meêgedeeld,
Door 't bloed, dat door het hart komt bruisen,
In vocht-doorlatende aderbuizen,
Van kostbre weefsels zaamgesnoerd,
Om steeds, na 't heilzaamst kracht-ontwikklen,
Weêr 't hart tot werkzaamheid te prikklen,
Van waar 't door 't ligchaam werd gevoerd.

Zoo schenkt de damp ook aandrift, werking
Aan 't stoomtuig, deelt zijn forsche kracht
Aan den cilinder, die versterking
Een leefkracht uit zijn' adem wacht:
Opdat elk deel de kracht verhoogen,
Herstellen kunne, die 't vermogen
Haar schonk, en door hernieuwden gloed,
Door op'elkaâr gestaâg te werken,
't Bewegings-middenpunt te sterken,
In 't wentelen met dubblen speed.

Er is op dit gedicht veel detailkritiek mogelijk. Iets daarvan zullen we bij de beoordelingen ook zien. Zwaar werd het de dichter bijvoorbeeld aangerekend dat hij in een strofe die de strijd van een stoomschip met de elementen beschrijft, juist het tekort der stoomkracht naar voren haalde:

De zee is 't slagveld. Van rondom
Verrijzen, onder 's afgronds schaatren,
De orkanen op den rug der waatren,
Om 't stoomgevaart' ter zij te staan;
Vergeefs! 't wendt schaamrood niet den steven:
't Zeilt - nu de raadren werkloos bleven,
En lacht, om 't woeden van d'orkaan!

En passant komen ook industriële toepassingen aan de orde:

Het staal te snijden, de erts te pletten,
Maar, snel met even ligte hand,
Borduursels, al den tooi der weelde,
En wat het rijk vernuft zich teelde,
Te vormen in volmaaktheids stand.

De meeste verzen worden ingeruimd voor de spoortrein, hetgeen na de opzienbarende ritten van herfst 1839 ook

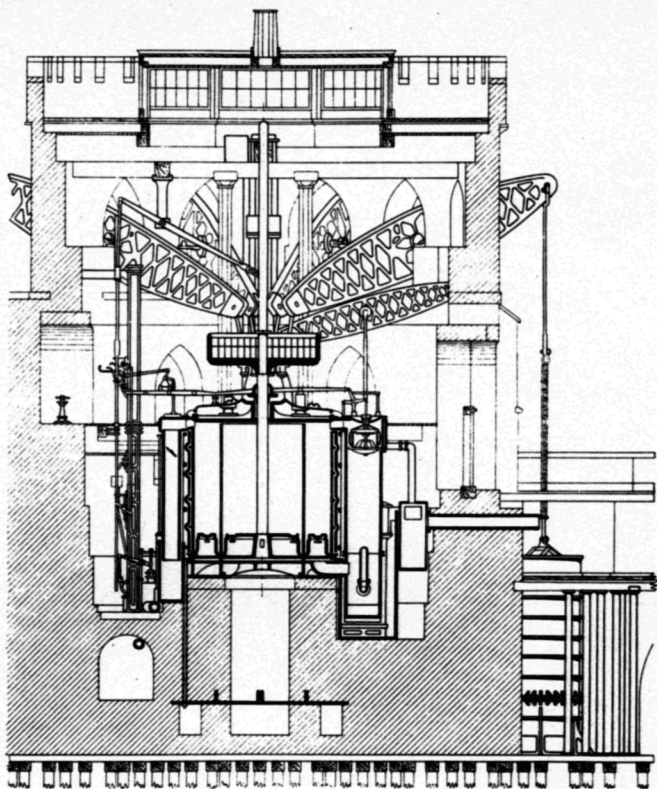
licht te begrijpen is. De vrees overheerst daarbij dat het spoor een nieuw wapen zal worden in de hand van een "kroon- en sceppter-roover",

Wiens dwingende arm, door niets gekort,
En grijpend naar het bloedigst lover,
Eens met den stoom, of 't ware, omgord
Aanrukkende, den oorlogsdonder
Doen strekken zal als moordverkonder,
Als bondgenoot van 't bloedig zwaard,
En ter verwinning zijn geledren,
Door d'arm des stooms, gelijk op veedren,
Te voeren naar elk deel der aard'.

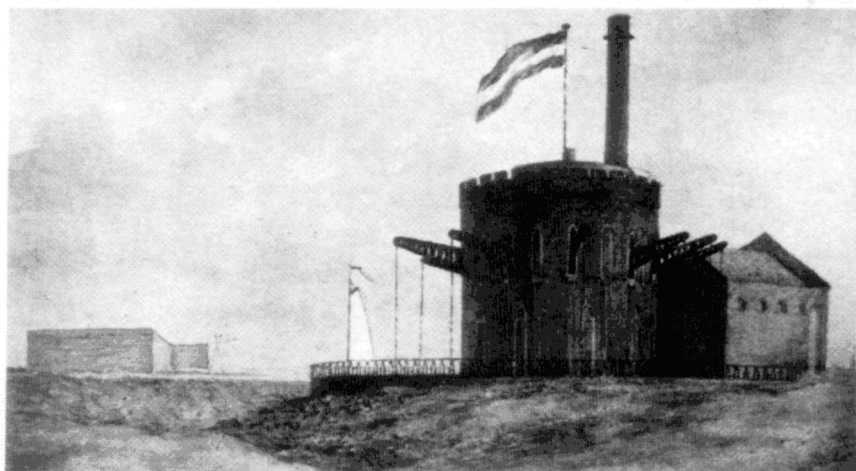
De stoomkracht strekke daarentegen juist tot het geluk der mensheid:

Gevierd dan, stoom! Geschenk van boven!
Gij kracht, bij wie geene and're haalt!
Gij zijt het waardig, dat we u loven:
Uw sterkte, uw nut is onbepaald:
Heft, wat neder ligt gezonken;
Wek kunsten weêr, die vroeger blonken:
De mensch, in kracht door u zoo groot,
Voel' zich, in U steeds onbezweken,
Door U gesteund, de zucht ontsteken
Voor wat hem adelt en vergoodt.

Deze citaten zijn, naar ik vertrouw, voldoende om in te zien dat er voor dit gedicht geen eermetaal werd uitgereikt. Graag wisten we wie al dit schoons had bijeenge-rijmeld. Doch, helaas! Inzendingen kwamen onder een motto binnen. Een bijgaand enveloppe met dat motto erop - in dit geval Vondels regel "De mensch was gaerne een Godt op d'aerde" - bevatte dan het naamkaartje van de maker. Zodra de winnaar bekend was werden de andere envelopjes ongeopend verbrand. Ook bij 'De Stoom' was dat het geval. Enig aanknopingspunt is dat de auteur een bekende was van de amsterdamse boekverkoper C. Kraay, Pijpenmarkt - hoek Jonge Roelensteeg, die het gedicht voor zijn vriend had gecopieerd ter verhoogde anonimiteit. In een brief d.d. 1 oktober 1842 (9) aan de secretaris deelde hij mee dat de schrijver niet bekend was in de boezem van de maatschappij. Tevens verzocht hij om terugzending, eventueel vergezeld van de meningen der (onbekende) beoordelaars. De dichter kon dan zien of daar partij van viel te trekken om "alzo het vaers by eene omwerking naar de opgeworpene bedenkingen, eene betere houding te geven". Als men dan "rondborstig en naar waarheid een en ander ter kennis des schrijvers" zou willen brengen, dan zou men hierdoor iemand, "die het zoo wel met de kunst meent, ten dierste aan U.W.Ed. Gestr. verplichten en zeer zeker ten allen tijde zijne

Doorsnede Cruquius (uit: Conrad Matschoss. *Die Entwicklung der Dampfmaschine*. Bd.I. Berlin 1908, p.523.)

De Cruquius (uit: Van bruisend water tot ruisend graan. Honderd jaar Haarlemmermeer 1855-1955. Haarlem [1955] , afb.37.)

gevoelige erkenstenis daarvan inoogsten".

Op 27 december van dat jaar werd aan Kraay geantwoord (10) dat adviezen niet konden worden verstrekt. En dat was voor 's dichters gemoedsrust ook maar beter, want hoe luidden die beoordelingen? Wie ze inzonden is bekend. Ook hier werd met motto's en met naamkaartjes in envelopjes gewerkt. De motto's geven al iets van het oordeel weer:

H. van Roijen	- "Non tali auxilio";
J. Bosscha	- "Interdum speciosa locis";
H. Beijerman	- "Pindarum quisquis";
B. ter Haar	- "mediocribus esse poetas non homines non di non concessere columnae";
A.H. van der Boon - Mesch	- "De groote ingrediënten der poëzy zyn, behalve verbeelding en gevoel, grondige studie en kennis".

Het kortst maakte Van Roijen het in zijn oordeel over het dichtstuk: het "stoomt, naar mijne gedachten, zoo weinig gelukkig, dat ik niet niet kan waardig keuren be- loond, veel min bekroond te worden. Men zou er in twee woorden van mogen zeggen: rude et indigestum."

Ook de mening van Bosscha was niet mals. Hij noemde het gedicht een "alledaagsch en onbeduidend praatje in hoogdravende woorden vervat": "Indien de vervaardiger eenige kennis van poëtische litteratuur bezit, dan heeft hij toen hij dit stuk inzond die les niet opgevolgd. De Hollandsche Maatschappij althans zou heiligschennis be- gaan, met dat voor bekronenswaardige poëzij te verkla- ren."

Afwijzend is evenzeer Beijermans dictum: "Ik durf dit stuk niet als der bekrooning waardig aanbevelen, want het is in mijn oog niet anders dan een onbepaalde en zeer gezwollen uitgalming, hoe de stoom 's menschen magt vergroot. Er is weinig of geen plan in het stuk te be- speuren; maar al wilde de maker ook een Ode vervaardigen, hij kon toch niet zoo maar op Gods genade in zee steken: 't ging niet aan, omde verschillende toepassingen van den stoom op allerlei zaken zoo maar verward door een en promiscue aan te roeren. Aan hoogdravende en schelklin- kende woorden geen gebrek, maar wel aan denkbeelden; en van daar, dewijl het stuk zeker lengte scheen te moeten hebben, veelvuldige herhaling."

Het meest uitgebreid zette Ter Haar zijn bedenkingen uiteen. Hij was van de beoordelaars zelf dichter, al- thans de bekendste. Zijn eerste bezwaar is dat de rijk- dom van het onderwerp, de verscheiden toepassing van de stoomkracht, wel werd aangeroerd doch niet uitgewerkt. Het hoofdaccent lag op stoomboot en spoorwagen, terwijl van de ontwikkelingen in werktuigkunde en industrie te weinig is gezegd. En juist die ontwikkeling was een ver- schijnsel, "dat aanvankelijk reeds zulk eene verbazende

verandering in het fabriekwezen en geheel het maatschappelijke leven heeft te weeg gebracht, en nog voor zulk eene uitbreiding vatbaar blijft." De dichter had wel enige reserves ten aanzien van mogelijk misbruik, "maar andere bedenkingen, die ons althans niet minder gewichtig toeschynen, gelyk de hand over hand toenemende armoede onder de arbeidende klasse is hy met stilzwygen voorbygegaan. Van dit laatste had een tafereel opgehangen kunnen worden, dat hoe sterk gekleurd, niet ligtelyk te dichterlyk zou kunnen schynen." Ter Haar besloot met wat technische opmerkingen, als de ongewone volgorde in sommige zinsdelen ("in kampstrijd schier", "doen strekken zal"), te algemene en onbepaalde betekenis der woorden ("macht", "krachtvermogen") of onnauwkeurigheden. Volgens de dichter baant de boot zich bijvoorbeeld een weg "door 't zwalpend spoor", doch dat kan zich eerst áchter de boot aftekenen. Bij het vers "De schorre donder roert den trom" merkt Ter Haar op dat de donder als het geluid-zelf moeilijk als tamboer kan optreden. Verworpen werden ook vrijheden in de taal als "nietsmogen" voor "nietsvermogen", "trefliks" voor "voortreffelijks", "Griekens" voor "Griekenlands" of "levenwekkbre" voor "levenwekkende". Voor wat betreft de gekozen vorm was de didactische boven de lyrische te verkiezen omdat de laatste "wegens de meerdere verheffing welke hy eischt, minder geschikt is voor uitvoerige schildering en naauwkeurige beschrijving, voor al van technischen aard, gelyk in dit Dichtstuk gevorderd werd." Beter was het geweest alexandrijnen te kiezen en eventueel toch met een lierzang te eindigen. De dichter koos echter de lyrische vorm voor het geheel en heeft in de dertig tienregelige strofen een voetmaat gebezigd die in vroeger dagen algemeen in zwang was maar in zijn tijd weinig meer werd gebruikt. Doch Ter Haar was "er verre af, om een Dichtstuk, alleen wegens het eenigszins verouderde van den vorm (waarop de mode ook haar willekeurig gezag oefent) als gebrekkig te veroordelen."

Tot slot de visie van Van der Boon Mesch. Opvallend is de overeenkomst tussen zijn kritiek en wat Ter Haar had geschreven. Ook het volgende laat vermoeden dat Van der Boon Mesch inzage heeft gehad in Ter Haars stuk: "Na het aangevoerde acht ik eenige aanmerking op de taal, hier en daar gebezigd, overbodig. Deze zullen daarenboven benevens het oordeel over het zoogenaamde werktuigelijk gedeelte der kunst voorzeker in andere adviezen worden medegedeeld."

Een volgende prijsvraag van de Hollandsche Maatschappij was gewijd aan de droogmaking van de Haarlemmermeer. Merkwaardig dat noch de onbekende dichter van 'De Stoom', noch zijn beoordelaars gewezen hebben op de toepassing van de stoommachine bij dit al jaren actueel project.

Uit 1808 en 1819 stamden daarvoor de meest recente plan-
nen, resp. door Blanken en door het driemanschap Van
Lynden van Hemmen, Röell en Repelaar van Driel). Na een
zware storm in 1836 werd bij K.B. van 1 augustus 1837
een commissie belast met het inleveren van een ontwerp
en een kostenbegroting. Van juni 1848 tot begin 1852
werd de droogmaking door de drie bekende stoomgemalen,
de Cruquius, de Lynden en de Leeghwater, gerealiseerd.

Als prijsonderwerp in de Hollandsche Maatschappij
dook de droogmaking voor het eerst op in een brief van
12 september 1843 (11) van de afdeling Rotterdam aan
het algemeen bestuur. Het werd in deze brief als derde
in de categorie poëzie voorgesteld. In de algemene ver-
gadering van 16 september daaraanvolgend (12) werd het
voorstel aangenomen, doch twee jaar later, in de alge-
mene bestuursvergadering van 19 september 1845 (13)
moest worden meegedeeld dat er geen antwoorden binnen
waren gekomen. Tot 19 september 1851 bleef het onder-
werp rusten. Op die datum werd het - zonder gevolg -
door de afdeling Den Haag opnieuw gesuggereerd als mo-
gelijke prijsstof (14). Twee jaar nadien, op 30 augus-
tus 1853, kwam de droogmaking, nu in de maandelijks
vergadering van de afdeling Leiden (15), wederom ter
tafel om als onderwerp op de aanstaande bestuursverga-
dering voorgesteld te worden. Bij stemming onder de
leidse leden moest het evenwel voor een ander onderwerp
wijken. Doch de Haarlemmermeer was inmiddels zo'n jaar
geleden drooggekomen, hetgeen andere afdelingen, Am-
sterdam en Den Haag, wel opwekte deze gebeurtenis als
prijsonderwerp naar voren te brengen. Dit vond in de
algemene vergadering van 15 september 1853 bijval (16).
Het is duidelijk dat de mogelijkheden en plannen van
tien jaar eerder te weinig poëtische impact bezaten.
Pas het spectaculaire van een reëel drooggevalen stuk
grond kon de dichtveders in beweging brengen (17). Er
kwamen in elk geval drie antwoorden binnen, alle ver-
beneden wat de beoordelingscommissie zal hebben ver-
wacht (18). Alleen van het derde is de auteur bekend.

De eerste, december 1854 gedateerde, inzending voert
een motto van Cats: "Hier gaat het anders toe, hier
rijst een seltsaem wesen./ Hier is een nieu geval, een
wonderstuk te lesen". Het gedicht bestaat uit vier
delen en is 216 verzen lang.

De eerste afdeling kan kort worden gekarakteriseerd
met Vondels "De liefde tot zijn land" etc. De tijden
van Tromp en De Ruiter zijn dan wel voorbij, maar toch
gaan wij het voorgeslacht te boven:

Wij scheppen steden uit het water
En weiden, waar het golfgeklater
Eens klotste langs den dorren wal.

Deel twee schetst de bange nacht van een visser op Haarlems meer. Hij laat het leven in de golven. Hiermee zijn we reeds ver over de helft van het gedicht doch over het eigenlijke onderwerp hebben we nog niets gehoord. Het derde deel bezingt eindelijk het drooggekomen land:

Zoo is dan 't plan dat velen doemden,
Dat wijzen zelfs een dwaasheid noemden,
Door een krankzinnige bedacht,
Een plan, waarop de vad'ren peinsden,
Een werk, waarvoor de vad'ren deinsden,
Volvoerd, voltooid door 't nageslacht.

Volgens het vierde gedeelte tenslotte zal de meer over vijftig jaar niets dan een vruchtbaar dal met schone dorpen zijn. Dan zien we wellicht een grijsaard aan zijn nakroost verhalen

Hoe op de plek dien zijn bewonen
Voorheen slechts lucht en water was.

Maar mogen zij naar Grootvaâr luist'ren,
Men merkt het toch aan al hun fluist'ren,
Aan 't schudden van het kleine hoofd,
Dat alles wat zij heden hooren
Hun als een fabel klinkt in d'ooeren
En zulks door hen niet wordt geloofd.

Want dat waar zij nu heden waren
De visscher nog voor weinig jaren
Zijn netten uitwierp naar de visch,
Dat gaat hun klein begrip te boven,
Dat kunnen zij maar niet gelooven,
Daar zoo iets toch onmogelijk is.

De tweede, 112-regelige, inzending onder het motto: "Zoo wint de landleeu gront, / Zoo puyrt hy gout uit schuym" (uit Vondels 'Op 't uitmalen der Haarlemmer-meer', 1642) bepaalt zich meer tot het onderwerp dan het vorige. Eerst een totaaloverzicht van het resultaat van jaren werk, met de conclusie: de oude vlijt bestaat nog. Een tweede afdeling behandelt het droogmaken zelf:

Het grootsche plan werd aangevangen,
Door 't leggen van een zwaren dijk,
Die 't watermonster in zijn rijk
Met aarden schubben vast moest vangen,
En weldra zag men uit het slijk
Het heiblok d'armen opwaarts heffen,
Om met zijn vuist in overmoed,
Het paalwerk op den kop te treffen,

Dat hij al kreunend, krimpen doet.
En bijl en zaag klinkt onweêrhouden
Terwijl het heiblok davrend valt,
Gelijk bij 't dondren der kartouwen
't Geweervuur van het voetvolk knalt.
Drie reuzen met een tal van armen
Zag m'op dien ringdijk weldra staan,
Gereed om zonder 't minst erbarmen,
Als men hun lendnen ging verwarmen,
Het element te keer te gaan.

Het derde gedeelte bevat de toekomstvisie hoe dor zand,

Waar nu de wilde andijvie plant
Het geele hoofd nog houdt geheven,
Of waar uit 't breed gepluimde riet,
De bonte kiviët opwaarts schiet,
U angstig krijschend blijft omzweven,
Uit vrees, dat 't nest wordt aangerand, -
Herschapen wordt in vruchtbre dreven
En in het weligst weideland.

Ook dit gedicht eindigt met ongeloof, nl. van de vreemde deling die na jaren deze landstreek terug ziet. Veel zaaks is het al met al niet.

De beoordeling der gedichten was ditmaal toevertrouwd aan A.J. de Bull en A. Bogaers die een eenstemmig "afgekeurd!" lieten horen. Bogaers, onder hetzelfde motto als Ter Haar bij zijn stoombeoordeling had gebruikt, is het mildst: "Met vereischte aandacht heb ik deze beide verzen gelezen. Zij komen mij voor zich niet boven het middelmatige te verheffen."

Strenger oordeelde De Bull. Meer dan zijn mening over juist deze gedichten is van belang zijn oordeel dat het prijsvraagschrijven in het algemeen zijn beste tijd gehad heeft. Hij vond het niet nodig deze principiële opmerkingen onder een motto ten beste te geven: "Niet ten onrechte wordt in de Algemene Vergadering der Holland-sche Maatschappij van Fraaye Kunsten & Wetenschappen, thands jaarlijks de vraag gesteld, op welke andere wijze dan door het uitschrijven van prijsvragen zij beider bloei kan bevorderen. Over het algemeen toch leveren prijsuitschrijvingen niet meer de schitterende uitkomsten van vroeger op, en onder de reeks ongelukkige voortbrengzelen die zij in het leven riepen, mag men veilig de drie (19) onderwerpelijke dichtstukken rangschikken, wier vervaardiging minder moeilijk was wellicht, dan de beoordeling. Bij de eerste lezing blijkt reeds dat de schrijvers, - dichters mag men ze niet noemen, - daarop geen aanspraak kunnen maken; eene veroordeeling verdienen zij ten volle. Immers, hoe rijk de beide onderwerpen ook

geacht mogen worden, geen der ingekomen dichtstukken verraadt dien rijkdom der stoffen. De schrijvers geven elkander in bekrompenheid van opvatting niets toe. Meer alledaagschheid is niet denkbaar. Zoo laag kan men zijne eischen aan eenig kunstwerk van dezen aart niet stellen, of ze zijn voor deze drie dichtstukken nog te hoog. Vorm en inhoud beiden, leveren zelfs den zachtzinnigsten beoordeelaar zoo overvloedige stof tot ergernis, dat hij zich tot onbepaalde afkeuring gedwongen voelt, en ten eenenmale alle opgewektheid verliest in bijzonderheden te treden."

Ver na het verstrijken van de sluitingsdatum kwam er op 20 juli 1855 onder het motto "Schoon eeuwen, door een vloed bedolven..." nog een inzending binnen, lang 65 strofen van zes regels. Een beoordeeling ervan kennen we niet, doch weinig fantasie is nodig voor de gedachte: dit hadden Bogaers en De Bull wel het allerlaatste voor bekroning voorgedragen. Aan het werkstuk gaat een inleidinkje vooraf: "Schrijver dezes stelde zich voor twee Nederlanders welke voor dertig jaren verleden het vaderland verlieten en in de Oostindie vertoefden en na hunne wederkomst in het vaderland de reis van Amsterdam naar Haarlem wandelende hebben afgelegd, het denkbeeld vestigden op het Haarlemmersmeer, vroeger bij hun bekend, door eenen derden ingehaald, zijnde de verwondering des reizigers ontdekkende, verhaald hen de droogmaking en tevens de uitschrijving der prijsvraag." Dit laatste wordt als volgt in verzen gebracht:

Een onbekende Heer komt bij ons eenzaam wand'len
En merkt, aan ons gesprek, waar over dat wij hand'len
Verhaald ons dat er reeds een prijsvraag uitgeschreven
Die 't nut behelzen moet voor menschen die nu leven
En dat te Rotterdam de Heeren leden woonen
Die 't best gekeurde stuk naar waarde zullen kroonen.

O! wonder in ons oog, laat ons dit zaam beschouwen,
En, in een klein gedicht, voor uwer oog ontvouwen,
Zoo in ons vaderland tot dichtstuk stof bestond,
Zou 't niet, den aanwinst zijn van vaderlandschen
grond?

Nu willen wij op raad van dezen Heer het wagen
En ons verwondering eerbiedig U op dragen.

Ik doe maar een greep uit de volheid dezer rijmen:

Hoe veele bunders land zijn nog helaas bedekt
Dat slechts den snoek en baars tot element verstrekt
Gij kunt slechts op den dis maar eenen maaltijd geven
Maar heil den landbouw toch, waar door miljoenen leven.

Naast de verrijking door landbouw ("Wij zien het koolzaad staan, op Haarlems meer, weleer!") en veeteelt ("Ja; tweemaal 's daags wordt dan het oog verblijd / Dan zijn de uiers vol, bij elken melkerstijd"), is ook een andere bron van inkomsten de auteur niet ontgaan:

Een aanwinst voor het Rijk, daar zelfs den ondergrond
Die eeuwen was bedekt, waar zoo veel water stond,
Nu in belasting deelt; en zoo den schatkist stijft
En door publiek verkoop het regt des eig'naars blijft.

Een ruimer sociaal aspect van de onderneming heeft evenzeer zijn aandacht:

Gij kunt ook duizenden bij duizenden meer voeden
En voor Amerika en hongersnood behoeden.

De schrijver - die zich wellicht ter meerdere anonimiteit "den Schrijvers" tekende - deed een beroep op de welwillendheid der beoordelaars:

Ontvang, dit wenschen wij, U overweging waardig
Wij waren op U wenk, op uwe prijsvraag vaardig
En hebben wij de vraag: Ach! wil het ons vergeven,
Verstonden wij het niet naar 't doel door U geschreven
Hoe ned'rig vol gebrek het immer mooge wezen
De waarheid zegeviert; en vleitaal moet men vreezen.

Wat die vleitaal erbij doet? Of dat toenemend gebrek in de slotstrofe?

Zie daar ô! landgenoot dit stukje afgewerkt
Wij wierden menigwerf in ons gebrek versterkt
Maar onbezweeken moed is ons steeds bijgebleven
Zoo hebben wij dan ook voor 't vaderland geschreven
Wij dragen het dan op; met alle eerbetooning
Al is het zeer gering, onwaardig alle krooning.

Dat laatste is wel zeer valse bescheidenheid. Wat zullen beoordelaars zich hierom hebben vermaakt. Nieuwsgierigheid naar wie dit mocht hebben geproduceerd zal hun zwaarder hebben gewogen dan de plicht het briefje te verbranden. Zo weten we in elk geval dat de auteur zich als volgt bekend maakte:

Wel Edele Heeren!

Ziet hier den voor- en toenaam van den Schrijver van nevensgaand dichtstukje. Indien de schrijver de eer geniet dat dit naambriefje geopend wordt, en het Ued^s goedkeuring moge wegdragen, dan verzoek hij Ued^s eerbiedig toestemming hetzelfde te mogen laten drukken, daar hij sedert een reeks van jaren, door het uitgeven van maandwerkjes in de provincie Vriesland in de nodigste behoeften van hem en zijn gezin heeft moeten voorzien.

Zoudende Ued.^s goedkeuring niet alleen eene genoegzame zelfvoldoening voor hem zijn maar hierdoor zijn debiet ook merkelyk worden vermeerderd; en mogte hetzelve al worden bekroond, dan zoude zulks een onschatbare waarde voor den dichter in zich bevatten. Ook is aan Schrijver de eer te beurt gevallen om op onderscheidene tijden door de drie Nederlandsche vorsten zich met geschenken te zien vereert door het inzenden van verzen. Bijgaande voegt den Schrijver een blaadje (20) uit een zijner laatste uitgegeven maandwerkjes hetwel ook tevens zijne naam voluit bevat. Verder vraagt den Schrijver eerbiedig verschooning voor spel en taalfouten welke in zijn dichtstukje mogten voorkomen en tekend zich Wel Edele Heeren Ued.^s Dienaar

Bouwe Hessels van den Berg

Uit dit briefje is toch niet op te maken dat de afzender bij nader onderzoek (21) zo goed als onbekend blijkt te zijn. Hij leefde van 29 augustus 1789 tot 28 mei 1858 zonder beroep in zijn geboortedorp Blessum bij Leeuwarden.

In weerwil van in de Hollandsche Maatschappij zelf geuite kritiek op het prijsuitschrijven, zou het toch nog jaren duren eer dit werd afgeschaft. In deze tijd van energieschaarste ziet het er naar uit dat het stoomgebruik daarentegen weer nieuw leven wordt ingeblazen. Idee voor een prijsvraag?

M. van Hattum

Noten

1. Het weinige dat over dit genootschap is verschenen: J. de Bosch Kemper, 'Redevoering bij gelegenheid van het vijftigjarig feest der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen (1850)', in: *Nieuwe werken der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen* IV 1, Leiden 1851, p. 17-75; L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck, *Beknopt overzicht van de geschiedenis der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen 1800-1900* [z.pl., z.j.]. Zie ook G.W. Huygens, *Hendrik Tollens, de dichter van de burgerij*, Rotterdam-'s-Gravenhage 1972, p. 77-81. Het archief van de Hollandsche Maatschappij bevindt zich in de handschriftenafdeling van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam.
2. Archief, nr. II* C 19, notulen jaarlijkse bestuurs- en algemene vergaderingen.

3. Het volgende ontleend aan K. van der Pols, 'De introductie van de stoommachine in Nederland', in: P. Nijhof e.a., *Monumenten van bedrijf en techniek. Industriële archeologie in Nederland*, Zutphen 1978, p. 51-61.
4. Rr. 364-374 van de editie Chr. Stapelkamp, Zutphen [1919].
5. *Dichtwerken*, dl. 2, Amsterdam 1876, p. 151-152.
6. *Gedichten*, dl. 2, Gent-Amsterdam 1873, p. 107-126.
7. *Nieuwe Gedichten*, 's-Gravenhage 1827, p. 95-96.
8. Gedicht en beoordelingen: archief, nr. Br. 1.
9. Archief, nr. Aw 350.
10. Archief, nr. 354.
11. Archief, nr. 377.
12. Archief, nr. II* C 21, notulen jaarlijkse bestuurs- en algemene vergaderingen.
13. Idem.
14. Idem.
15. Archief, nr. II* C 20, notulen maandelijks vergaderingen afdeling Leiden.
16. Archief, nr. II* C 21, notulen jaarlijkse bestuurs- en algemene vergaderingen.
17. Dat zien we b.v. ook aan de jaartallen der gedichten door Nicolaas Beets aan het onderwerp gewijd: 1838 (*Dichtwerken*, dl. 2, Amsterdam 1876, p. 129), 1850 (A.w., dl. 3, Amsterdam 1876, p. 60-61), 1852 (A.w., dl. 3, p. 106-107), 1853 (A.w., dl. 3, p. 137-138), 1855 (A.w., dl. 3, p. 224-225).
18. Gedichten en beoordelingen: archief, nr. Br. 4.
19. Het derde was een antwoord op het onderwerp "De Christenzending": archief, nr. Br. 5.
20. Bevattende op p. 7 en 8 een 'Gedenkzuil, voor de vijf voornaamste krijgshelden der 19e eeuw' en 'Op mijn Vijf en zestigste Verjaardag, den 29 Augustus 1854'.
21. Waarvoor mijn dank aan het Rijksarchief Friesland en de Fryske Akademie, beide te Leeuwarden. Op welke maandwerkjes Van den Berg in zijn brief doelde? Alleen bekend is dat er van zijn hand in januari 1851 bij J.K. Zeehuizen te Leeuwarden dichtregelen verschenen ter gelegenheid van de inwijding der Hervormde kerk te Bergumerheide (Brinkman's Catalogus 1850-1882, p. 101).